

## EMLÉKEIM REHÁK LÁSZLÓRÓL, A FŐSZERKESZTŐRŐL

MY MEMORIES OF LÁSZLÓ REHÁK, THE EDITOR-IN-CHIEF  
MOJA SEĆANJA NA LASLA REHAKA, GLAVNOG UREDNIKA

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN

PhD, politikatudományok doktora

Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar, Szabadka, ny. egyetemi rendes tanár  
Magyar Tudományos Akadémia, köztestületi tag  
gmolnariren@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány célja bemutatni a *Létünk* című társadalomtudományi folyóirat indulását és szerkesztéspolitikájának első húsz évét. Kutatásom módszertanához dokumentumelemzést használtam, meg persze az emlékeimre, saját tapasztalataimra hagyatkoztam. A *Létünk* kezdettől fogva (1971) a magyar nyelven publikáló társadalomtudósok és értelmiségiek fészke volt. Induláskor a főszerkesztő meghatározta, hogy célja az anyanyelvükön publikáló vajdasági tudósok vitaműhelyének a gyarapítása. Kezdetben – vagy a fennmaradást biztosítandó, vagy mert a főszerkesztő így látta fontosnak a folyóirat felépülését – a cikkek körében hangsúlyos volt az állampolitika követése, az aktuális marxista ideológia és pártdokumentumok közlése. Emiatt joggal hiányoltuk a lapban a konstruktív polémiát, a vitatkozás esélyét. A folyóirat második évtizedében még igazodott ugyan az aktuális pártpolitikai elvárásokhoz (kongresszusi témák, Tito stb.), de mind gyakrabban mentesült a napi politikától. Új értéket hoztak a tematikus számok, megindult a nyitás a valós társadalmi jelenségek, művészetek, néprajz, demográfia és nem utolsósorban a külföldi művek felé. Külön kiemelek néhány értékes tematikus számot, amelyek új világnézetek felé irányultak, és ablakként nyílt ki tudósok és más értelmiségiek számára: nemzetiségi kollektív jogok, nyelvhasználati jog, kisebbségi autonómia; a nőkérdés társadalmi vonatkozásai, falu és paraszttársadalom, különkiadás Szabadkáról (1985), Marcel Duchamp festő munkássága, Lukács György, Jürgen Habermas filozófiai nézetei, végül a civil szerveződés és a változó társadalom tagozódása. Az új témakezdeményezések tágitották a vajdasági magyarok kisebbségi korlátait, frissességet hoztak nemcsak a tudósok, hanem a többi olvasó számára is. A folyóiratot ezer példányban nyomtatták, és évente

legalább hatszor jelent meg, néha kettős számmal. A tudóspalánták kreativitása és tájékozódása a világban így kiszélesedett.

**KULCSSZAVAK • *Létünk*, szerkesztéspolitikai, Rehák László, író-olvasó találkozók**

## BEVEZETŐ GONDOLATOK

A *Létünk* folyóirat több mint fél évszázada tanúja azoknak a társadalmi és rendszerbeli (politikai) változásoknak, amelyek a múlt század második felét és a századfordulót jellemezték Jugoszláviában és Szerbiában (Vajdaságban). Egy folyóirat minősítése igen nehéz feladat, de ha csak a publikációk tudományos színvonalát figyelem, az nem elég. Ehhez tartozik a periodika rendszeressége, és nem utolsósorban az olvasók általi elfogadottsága. A *Létünk* Szerbiában az a magyar nyelven kiadott tudományos folyóirat, amely társadalomtudományi jellegű, és hosszú évek során illeszkedett a társadalmi és gyakran a politikai elvárásokhoz is. Megjelenésének volt egy specifikus feltétele is: a vajdasági magyar közösségben voltak tetterre kész értelmiségiek, tudományosságot követő intellektüelek, miközben az összefogás nem akadályozta a reális vitakészséget közöttük.

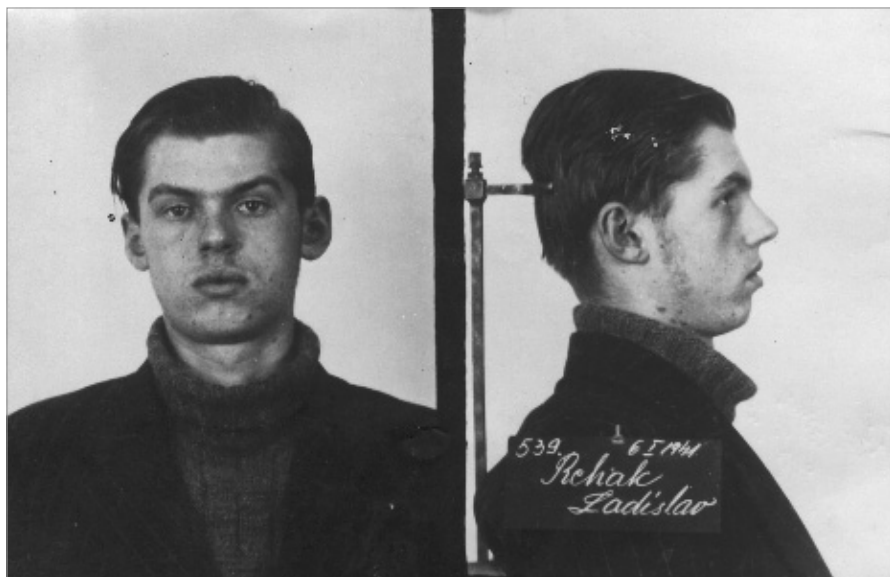
Célom a *Létünk* alapító főszerkesztőjének és a szerkesztőbizottság munkájának a bemutatása mintegy két évtizeden keresztül, ameddig Rehák László állt a folyóirat élén. A teljesség igénye nélkül teszem ezt, hiszen ennyi évtized távlatából sok minden nem maradt meg pontosan az emlékezetemben, vagy a mai elemzések szemszögéből nem tűnnek már fontos adatnak. Sok ismert író, kutató, tudós és művész vett részt a munkában, de egy rövid cikk keretében sajnos megtörténhet, hogy kimarad a nevük. Róluk (Mírnics Károly, Hódi Sándor, Jung Károly, Tóth Lajos, Bela Duranci, Beszédes Valéria stb.) a folyóirat archivált példányszámai tanúskodnak.

## ELŐZMÉNYEK ÉS A KEZDETEK

A hatvanas évek elején már dúlt a nemzeti egyenjogúságért való küzdelem a szocialista Jugoszláviában. Szembeötlő volt a kétszínűség, az igények elszabotálása, az emberek megbélyegzése, ugyanis ha valaki a jogait követelte, nacionalistának bélyegezték. Időközben elkészült az 1963-as szövetségi alkotmánymódosítás (áll Rehák Pósa Rózsa visszaemlékezésében 2001-ben). Az alkotmányozóbizottság tagja volt Rehák László is, aki *A kisebbségek Jugoszláviában* című disszertációját 1964-ben védte meg az újvidéki Jogi Karon (REHÁK 1967). Az alkotmánymódosító bizottság elnöke Edvard Kardelj

szlovén származású politikus volt. Ez a törvénymódosítás arról nevezetes, hogy a kisebbségek is az alkotmányban államalapító jogra tettek szert. Ebből kifolyólag a szerbiai és a tartományi képviselőházban bevezették a dokumentumok és a felszólalások fordítását magyar és albán nyelvre is. Ez a demokratizálódás látszólagos volt, mert a gyakorlatban továbbra is folyt a kisebbségi jogok gyakorlásának a gátolása.

Rehák ifjúkommunista múltjának köszönhetően a háború után politikai karriert futott be. A *Magyar Szó* főszerkesztője volt 1957-ig, amíg fel nem épült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Aztán ő lett a Forum alapító igazgatója (1959–1961). Mivel a második világháborút megelőzően mind a szabadkai Jogtudományi Karról, mind a budapesti Műszaki Egyetemről a háború végén is el kellett jönnie, Belgrádban az újságírói, diplomáciai főiskolát magánúton fejezte be (1956–1961). Diplomátának készült (1961–1963), Angliába küldték volna nyelvtanfolyamra, de ez meghiúsult, ugyanis a felesége elmondása szerint, a külügyminisztériumban nem bocsátottak minden dokumentumot/adatot a rendelkezésére. Ez igencsak zavarta. Négy mandátumban a Szövetségi Parlament tagja volt, továbbá a Szocialista Szövetség fórumaiba választották be (a testület szerbiai választmányának a titkára), majd a Kommunista Szövetség Szerbiai Köztársasági vezetőségében dolgozott Belgrádban.



Rehák László a második világháború kezdetén a börtönben

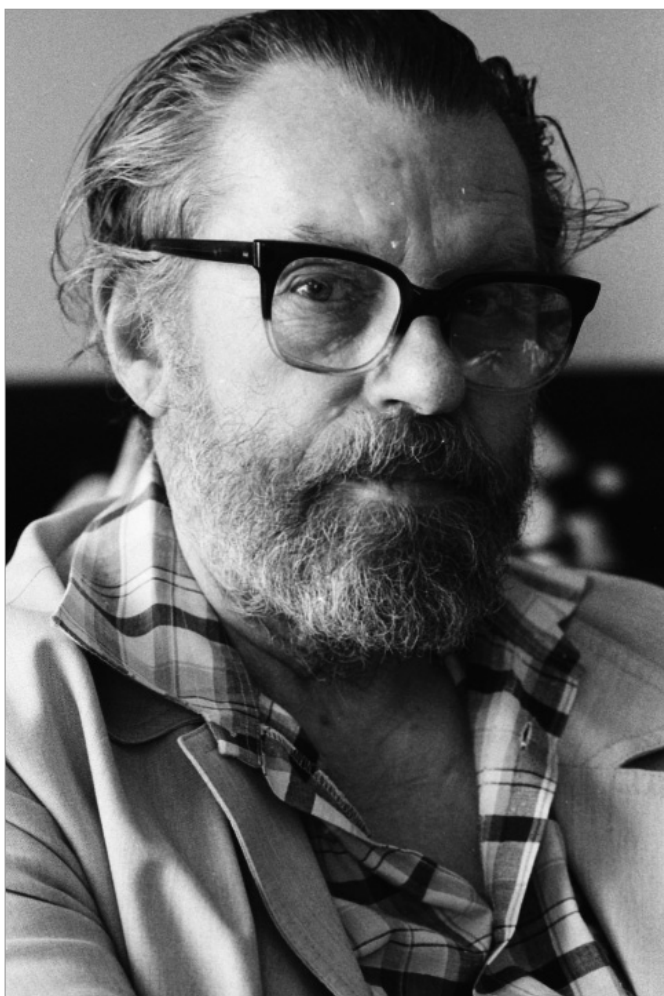
Rehák László esetében a „jó kommunista” akkor vált nemkívánatossá, amikor egyik politikai tanulmányát – a *Kívánt segítség és hívatlan atyáskodás a nemzetiségek érvényesülési folyamatában* címűt – 1970-ben a *Híd* júliusi–augusztusi száma publikálta (REHÁK 1970). Rehák részletesen taglalta a magyar nemzeti kisebbség változó társadalmi helyzetét Jugoszláviában azzal az érveléssel, hogy iskolázottságában, anyanyelvének használatában, sőt foglalkoztatottsági szerkezetében is a magyarok elmaradnak a többségekhez képest. Ugyanakkor a magyarok, mint egy félmillió nagyságú nemzeti közösség, nem veszélyeztetik az állampolitikát, jobban meg kellene bízni bennük.

„A folyamatban lévő fejlődés következtében ma a nemzetiségek már többet tehetnek, alkalmasabbak saját fejlődésük előmozdítására, mint ahogyan az a múltban és még a közelmúltban is volt. [...] Amennyiben túl sokáig tartósítjuk a régi viszonyok elemeit – amelyek a maguk idejében szükségesek és logikusak voltak –, ezt ma atyáskodásnak, a magyar nemzetiség meghatározott dolgainak intézése feletti gyámkodásnak tekintenék. A jelenlegi viszonyokban gyakran a régi formákat alkalmazzuk, s ez bizonyos esetekben gátolhatja a nemzetiségek egyes kérdéseinek önálló, felelősségteljes megoldását. Az ilyen segítségnyújtás, méghozzá elavult módszerek alkalmazásával – legyen az bármennyire is jóindulatú a többi nemzet káderei részéről –, néha szakszerűtlen, illetéktelen beavatkozásnak minősül” (REHÁK 1970: 806).

A cikk írója arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyarok – mint nemzeti kisebbség – nem tartanak igényt a többség atyáskodására, nincs szükség a szerbség paternalizmusára. A tartományi kommunista pártban lefordították szerb nyelvre a cikket, majd zárt ülés keretében tárgyaltak Rehák László erkölcsei-politikai alkalmasságáról. Az akkor ismert magyar politikusok közül többen meg se jelentek az ülésen (Sóti Pál, Kelemen Mátyás, Farkas Nándor). A vitában Olajos Mihály, a Szerbiai Szakszervezeti Szövetség funkcionáriusa a pártjára kelt, de nem sok sikerrel. Major Nándor azt javasolta, hogy ne Rehákról beszéljenek, hanem magáról a cikk tartalmáról, hogy vajon tényeket sorolt-e fel, de ez se vált be. Rehák László tudta, hogy politikai pályafutásának vége, és három gyerekével meg a feleségével várta az ítéletet. Mandátuma lejárta után elfoglalta állását a szabadkai Közgazdasági Karon. Azonnal új terveket szőtt, egy új folyóirat megindítására gondolt.

Az új folyóirat kiadásával kapcsolatos vitában Rehák szembekerült a szabadkai magyar értelmiséggel, mert koncepcióbeli nézeteltérések voltak közöttük. Idegenkedtek attól, hogy esetleg egy „pártideológiai” folyóirat indul. A szabadkai íróársaság irodalmi és művészeti folyóiratot szeretett volna

létrehozni, Rehák viszont egy társadalomtudományi szakfolyóirat szükségességét látta fontosabbnak. Kemény vita után létrejött az *Üzenet* című folyóirat. Ezután a *Létünket* mint társadalomtudományi és kulturális folyóiratot a Tartományi Szocialista Szövetség indította el. Az volt az elképzelés, hogy a magyar tudósokat a folyóirat köré csoportosítsák, és hogy vitaműhely jöjjön létre az anyanyelven publikálók számára. A Forum nagyban hozzájárult az új folyóirat nyomtatásához és terjesztéséhez is.



A nagy tekintélyű egyetemi tanár és főszerkesztő  
(Dormán László fotója)

A vajdasági magyarok társadalomtudományi szakfolyóirata, a *Létünk*, immár több mint fél évszázada mutatja azokat a társadalmi, rendszerbeli változásokat, amelyek ez idő alatt lezajlottak. Az alapítója, dr. Rehák László, a háború utáni korszak értelmiségének tagja, kommunista ember, egyetemi tanár, magyar érzelmű tudós. Az akkori előírások alapján a Szocialista Szövetség Tartományi Konferenciájának Elnöksége nevezte ki Rehák Lászlót a *Létünk* főszerkesztőjének. A titói érában, 1971-ben alapította a folyóiratot, én pedig két évvel később ismertem meg őt a Közgazdasági Karon, Szabadkán. Amikor az előadásait tartotta (természetesen a magyar csoportnak az anyanyelvén), az egyetemisták felfigyelhettek buzgóságára, hatalmas lexikális tudására és merész megállapításaira a szociológiai jelenségek taglalásakor. A tanár úr írt és olvasott magyarul, szerbül, németül, angolul és franciául (értett szlovákul, hiszen jelenlétemben vizsgáztatott egy hallgatót ezen a nyelven is). Az előadásokon kívül különórákat, szekciófoglalkozásokat szervezett az érdeklődőknek. Különösen a tehetséges hallgatókat igyekezett bevonni a vitákba, az ajánlott irodalom feldolgozásába. Sok magyar egyetemistával foglalkozott, de hogy ne legyen „gyanús”, mindig volt szerb, horvát vagy montenegrói válaszottja is. Alig egy év múlva már azt a feladatot kaptuk, hogy írjunk esszét vagy legalább könyvismertetőt a *Létünk* folyóiratba. Ezért nem járt automatikusan átmenő jegy, csak dicséret és újabb feladat. Az én generációmban tanult Árokszállási Borza Gyöngyi is, a *Létünk* későbbi szerkesztője (a lap 1976. évi 6. számától az 1994. évi 1–2. számáig). Egyébként tanárként a szabadkai Közgazdasági Karon 1972-től Rehák László (később dékánhelyettes, majd dékán) üttörő munkát végzett a magyar nyelvű oktatás terén. Egy-egy generációban hetven–nyolcvan magyar hallgató tanult, és az első két évfolyamon nyolc tárgyat hallgathattak anyanyelvükön, ami akkor megfelelt a főiskolai szintnek.

A főszerkesztő elsődleges célja a művelt tudományos publikálás serkentése volt magyar nyelven, valamint a felsőoktatásban dolgozók írásainak a közlése is. Vajdaság-szerte, sőt a külföldön élő potenciális publikálókat is előszeretettel kereste fel. Ehhez kellett a fiatal tudóspalánták. Jómagam 1976. május 5-étől lettem a folyóirat szerkesztőségi tagja, egészen a lap 1994. évi 1–2. számáig. Gyakorlatilag végigkísértem Rehák főszerkesztésének idejét. A tanár úr 1992-ben adta át a főszerkesztői posztot dr. Várady Tibornak, ugyanakkor már egy új tudományos civil szervezet megalapításán munkálkodott. 1991-ben megindította a Magyarságkutató Tudományos Társaságot, ahol az értelmiségiek a magyarok társadalmi helyzetével és a velük kapcsolatos jelenségvizsgálatokkal foglalkozhattak. Én is az alapító tagok között voltam, hogy azután 1995-ben, a tanár úr halála után átvehessem az elnökségi, koordináló feladatokat.

Az igazsághoz tartozik, hogy nyugdíjba vonulása 1989-ben nagyon nehezeére esett, „szinte két évig nem tudott magával mit kezdeni” (REHÁK PÓSA). Gyakran meglátogattam. Szívinfarktusa után rövid időre felépült, de megviselte betegsége. A Magyarságkutató Tudományos Társaság lelkesítette, de terveit nem tudta megvalósítani, mert 1994 novemberében elhunyt.

#### A FOLYÓIRAT FONTOS TÉMAKÖREI

A folyóirat a kezdetektől fogva tartalmi blokkokban igyekezett bemutatni a különböző témájú és fajsúlyú írásokat. Előrekerültek a tudományos igényvel írt tanulmányok és az eredeti kutatások. Utána következtek a másodelemzések, a műhelymunkák (*Műhely*). Ha szükség volt rá, megnyíltak a *Tájékozódás* és a *Dokumentum(ok)* blokkok is, ahol állami vagy pártanyagok, levéltári közlemények jelentek meg. Gyakran találkozunk a *Jelen és múlt* vagy a *Kortársaink* témablokkal is. Azután következtek a beszámolók szimpóziумokról, konferenciákról (*Symposion*, később *Szimpóziум*). A *Nemzetközi szemle*, majd a *Könyvszemle* se maradt el. Ha szükség volt rá, akkor a végén a szerkesztőségi hírek, értesítések vagy statisztikák zárták a folyóiratot.



Az egykori családi ház Szabadkán, ma a Dr. Rehák László Diákotthon

Folyamatosan fontos téma volt Rehák számára a nemzetiségi jogok és az anyanyelvhasználat kérdése. A folyóirat 1974-es számában beszámolt a Szarajevói Egyetem Jogi Kara által megszervezett nemzeti kisebbségeknek szentelt tudományos értekezletről (1973. december 12–13.). Az értekezőlet hangsúlyozottan országos jellegű volt. Kiemelem Rehák László előadását a nemzeti kisebbségek, illetve nemzetiségek helyzetének meghatározására vonatkozó nézeteit, és dr. Hock Rudolf közleményét a vajdasági nemzeti kisebbségek jogtörténeti kutatásairól. Szembetűnő volt, hogy a nemzeti kisebbségek jogairól – valójában társadalmi helyzetének jogszabályokkal való meghatározásáról – volt szó, hiszen nehezen vonhatták kétségbe, hogy túlsúlyban csoportról, nemzeti közösséghez tartozókról, tehát kollektivitásról és kollektív jogról van szó. Megjegyzem, akkoriban a nemzetiségek egyéni jogairól beszéltek, kerülve a kollektív jogosultság definiálását.

A folyóirat 1976 végén a szabadkai városháza épületében szerkesztőségi irodához jutott. A szerkesztőségi ülések a Rehák házból ideköltöztek. Sokan megfordultak a szerkesztőségben. A szerkesztőségi tagok időnként kerekasztal-beszélgetéseket szerveztek, amelyeknek összefoglalói bekerültek a folyóiratba. Ilyen volt például a hetvenes években – a kornak és az elvárásoknak megfelelően – az alkotmánytervezetetről, a JKSZ X. Kongresszusának platformjáról és a közvitáról tartott beszélgetés. Ennél sokkal realiztikusabbnak tűnt a szociális különbségekről és a társadalmi rétegződésről szervezett vitaest.

Az író-olvasó találkozókat évente többször megszervezte a folyóirat vezetősége. Alig lettem szerkesztőségi tag, néhány hét leforgása után a szerkesztőbizottság 1976 májusában határozatot hozott több író-olvasó találkozó megvalósításáról. Ennek során került sor régi iskolám könyvtártermében Muzslyán a *Létünk* munkatársainak és a muzslyai olvasók találkozására (1976. szeptember 29-én). A szervezést Karl Miklós, az iskola igazgatója és jómagam, szerkesztőségi tagként bonyolítottuk le. A jelenlevőknek Rehák László fő- és felelős szerkesztő mutatta be a folyóiratot, majd a *Létünk* munkatársai tartottak rövid előadásokat. Emlékezetem szerint az én témám az „életmódszociológiában”, mint a fogyasztásszociológia átfogó formájában elért újabb kutatási eredmények voltak. Jól emlékszem még egy jól sikerült kerekasztal-beszélgetésre (1980) a pályaválasztás-pályairányítás kérdéseiről Magyarokanizsán. A beszélgetést előkészítette, vezette és a bevezető tanulmányt Szöllösy Vágó László írta.

A folyóirat megjelenésének tizedik évfordulója alkalmából nem tömeges, inkább szakmai vita keretében szervezte meg a szerkesztőség azt a kerekasztal-beszélgetést, ahol megvitatták a hazai társadalomtudomány állapotát, a jelentkező irányzatokat és ezzel kapcsolatban a *Létünk* helyzetét, szerkesztőségének, munkatársainak feladatait. Megállapítottuk, hogy „az évek során

némi változáson ment át a szerkesztés. Eleinte ugyanis a szerkesztés a tudományos tárgyalási módot szorgalmazta, habár voltak olyan aggodalmak, hogy a magyar nyelvű társadalomtudományi folyóirathoz társalmunk nem képes még kellő számú szerzőt toborozni, s hogy a magyarul olvasó hazai közönség sem érett még meg egy ilyen folyóiratra. Később, a második megbízatású szerkesztői tanács sugalmazására »kevésbé akadémikus témaválasztással, a mindennapi politikai élethez közelebbi kérdések tárgyalását« helyezte előtérbe a szerkesztőbizottság” (LÉTÜNK 1107). A tudományos prózáírás kibontakoztatása mellett érezhető volt a „kéziratbőség” a társadalmi-politikai, szociológiai, történelmi, gazdasági témákban, valamint a földrajz és agrotechnika területéről. Ugyanakkor kevés tudományos munka érkezett a művészetek vagy irodalomtudomány témaköréből. A vita során szóba került a társadalomtudományi kritika hiányossága, vagyis szükségesnek találtuk a társadalmi valóság bírálatának a kieleződését. Sokat vitatott kérdés volt a tudomány és a politika viszonya, illetve az a veszély, hogy a tudományt bizonyos fokig alárendeljük a napi politikának, amikor a tudmánynak azt kell alátámasztania, ami már folyamatban van. A folyóirat lehet ablaka a jugoszláv gondolkodásnak, de tegye azt objektív meglátással. A vitában Várady Tibor attól óvta a szerkesztőséget, hogy ne legyen túl sok „olyan írás, amely voltaképpen csak a bibliográfiát gyarapítja. [...] Különösen veszélyes lenne, ha a *Létünk* ilyen provinciális lapként azoknak az írásoknak a lerakatává válna, amelyeket esetleg jó képességű kutatók írnak, de csak azért, hogy eggyel több legyen az úgymond »tudományos értekezésük« és a publikációjuk” (LÉTÜNK 1121).

Számomra ekkorra az vált világossá, amit a vitámban ki is fejtettem:

„A *Létünk* olvasói különböző igényeket támasztanak, ám én egy olyan lapért szállnék síkra, amely a színvonalból nem enged, de témaválasztásában ügyesen kielégíti a különböző elvárásokat, és vitaképesé tesz sok embert. Ha viszont önszántából kevés ember hajlandó vitába szállni a *Létünkkel*, akkor tegye meg ezt a lap, nyíljon ki az olvasók felé...” (LÉTÜNK 1130).

Vitatribünök, konferenciák szervezése lenne fontos egy-egy tudományos témában, ahol nagyobb érdeklődést vagy a nyilvánosság polemizálását véljük felfedezni.

Az eltelt tíz év alatt a *Létünkben* 635 cikk és tanulmány jelent meg, ebből 358 volt az eredeti írás, 191 a fordítás, 27 cikk szerzője pedig külföldi. Tíz év alatt 421 szerzőtől publikáltunk, ezek 50,6%-a magyar nemzetiségű (213), 42% szerbhorvát, illetve más jugoszláv szerző volt. 33 külföldi szerző írását jelentettük meg. Ezek többsége magyarországi és el nem kötelezett or-

szágbeli volt, de akadt közöttük román, NDK-beli, kanadai is (vö. LÉTÜNK 1110–1112). Kezdetről fogva a folyóiratot ezer példányban nyomtatták, ebből majdnem a felét előfizetők részére.

### A LÉTÜNK MÁSODIK ÉVTIZEDE

A nyolcvanas években a folyóirat gyakran elővette a nemzetiségi nyelvhasználat, az anyanyelvű tájékozódás, oktatás témáját. Nem maradt el a munkásosztály és a falu átalakulásának a témája sem, több filozófiai, gazdaságpolitikai, jogi és művészeti cikk mellett. Tito halála alkalmából 1980-ban a 3. számot teljes egészében munkásságának és pártpolitikájának szentelte. Ekkoriban a főszerkesztő saját könyveinek a megjelenését is szorgalmazta, főleg a Forum Könyvkiadónál. A *Kisebbségtől a nemzetiségig* című kötete 1978-ban jelent meg a Forum kiadásában. A nyolcvanas években a főszerkesztő nyolc könyvet jelentetett meg (ebből két tankönyvet együtt írtunk meg). Továbbra is a politikai rendszer időszerű kérdéseivel foglalkozott (lásd REHÁK 1982). A *Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában* című kötetét a Gondolat Kiadó publikálta Budapesten (1988).

Kiemelem Bodrogvári Ferencnek, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara docensének írásait a folyóiratban. Legemlékezetesebb a halála alkalmából a *Szocijalizmus* című lapban (1980: 7–8) publikált (talán befejezetlen) filozófiai munkája: *A domináció mint szükséglet és az öngazgatás mint domináció* (BODROGVÁRI). Az írásnak az volt a célja, hogy „azonosítsa az öngazgatást mint az embernek a domináció iránti fajlagos szükséglete kielégítésének módját, mely az ember generikus lényegét alkotó erők kifejezésre jutását, kifejlődését célozza. Jellegénél fogva tehát ez a szöveg olyan igénnyel íródott, hogy filozófiai szempontból vizsgálja az öngazgatás társadalmi-ontológiai megalapozottságát, elméleti és metodológiai irányultságát tekintve pedig Marx elméleti hagyatéka kereteiben maradjon” (BODROGVÁRI 1019).

Kezdetét vette a helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi, demográfiai, művészeti, esztétikai, jogtudományi, informatikai tanulmányok közlése is. A hazaiak mellett külföldi, gyakran magyarországi szerzők tanulmányát is közölte a folyóirat. A Magyarországról hosszabb emigrációba kényszerült Fehér Ferenc és Heller Ágnes tanulmányát közöltük, *Az egyenlőség formái* címűt (1978/6. és 1979/1. szám), majd újabb tanulmányokat Hellertől (1983/2. szám), és jóval később, de még rehabilitálása előtt Vajda Mihálytól a *Filozófia: megszüntetve és megőrizve* című írását (1988/3–4. szám). Ez idő tájt növekedett meg a folyóirat iránti érdeklődés Magyarországon is, ahol a „budapesti iskola” képviselői, illetve a 73-as, az ún. „filozófusper” elítélteji publikálási tilalom alatt álltak.

A nyolcvanas évek újdonságai a tematikus számok voltak. Az 1982. évi 5. számban a nőkérdés került górcső alá. Huszonhárom szerző (ebből három férfi, a többi nő) írt a nő problémaköréből: a nők helyzete, antropológiája, foglalkoztatottsága, válaszfűjtjai, szerepkonfliktusai, valamint családi, szexuálpszichológiai aspektusai. Árokszállási Borza Gyöngyi szerkesztésében és bevezetőjével ismertté váltak a feminizmus akkori, prominens belgrádi és zágrábi teoretikusainak az írásai, Ferge Zsuzsa budapesti szociológus tanulmánya, valamint a vajdasági szerzőknek a nőkérdéssel foglalkozó (szociológiai, pszichológiai, néprajzi jellegű) munkái. Ez a szám kitekintést adott a kor nyugat-európai és észak-amerikai feminista mozgalmaira, gazdag, témához kapcsolódó könyvszemlelővel (ÁROKSZÁLLÁSI BORZA 37).

A *Létünk* 1983. évi 1. száma a küldöttrendszer működését és hatékonyságát taglalta. A következő számban (1983/2.) pedig a marxi elmélet bírálatának kérdését járták körül a szerzők filozófiai, politológiai, gazdasági, etikai és jogi szempontból is. A következő, 3–4., sőt az 5. szám is a gazdaságfejlesztés, -szervezés és -tervezés, valamint az oktatás és a lakáskultúra témáiban jeleskedik. A lap 1984. évi 1. számában Seres Sándor a mesterséges intelligenciáról írt. Ez a szám eléggé eklektikus, hiszen matematikai, oktatásügyi, de szobrászati (kerámia világa) és politikai színezetű témák váltakoznak benne. A második számban többek között publikáltuk a szociológiai tanulmánypályázat díjazott dolgozatait, és a szabadkai Népkörben megszervezett kerekasztal-beszélgetés terjedelmes és érdekes anyagát az esztétikai nevelés hatékonyságáról és a művelődési amatőrizmusról. Az 5. szám két értékes témára szakadt: a jövőkutatásra és -tervezésre, valamint Vajdaság autonómiájának a taglalására.

Az ötvenéves *Híd* tiszteletére 1984. október 3–4-én Szabadkán tudományos tanácskozást tartottunk a Hungarológiai Intézet munkatársainak, művelődési életünk neves képviselőinek és a *Létünk* munkatársainak a részvételével. A *Hídnak* szántuk teljes egészében a következő számot (1985/1.). Rehák főszerkesztő úr általában hozzájárult ahhoz, hogy a szerkesztőségi tagok ötletei is megvalósuljanak. Szabad kezet adott Várady Tibornak, aki a Marshall McLuhan-szemelvényeket tette közzé. A második számban gazdasági, pszichológiai, levéltári anyagot közöltünk, utána pedig nyolc szerző Marcel Duchamp (1887–1968) francia kubista, szürrealista, dadaista festő és képzőművész munkásságáról számolt be. A 6. számot teljes egészében Lukács György filozófus munkássága elemzésének szántuk. 1986-ban a 2. számot az agráriparnak és a mezőgazdaságnak szentelte a szerkesztőség. A 3–4. számban Rehák László folytatta terjedelmes tanulmányát: *A munka szerepe az emberré válás folyamatában, az emberi munka és az ember társadalmiságának dialektikája* címmel. A következő számban a főszerkesztő az *Adalékok a szociológiának mint külön tudománynak a kialakulási folyamatához* című témával

indította a lapot. Az az évi utolsó számban megjelent írásának címe: *Polgári szociológia – marxista szociológia*.

Az 1987. évi *Létünk* új fedőlapját Illés Lajos tervezte, míg a korábbi Szilágyi Gábor. A szerkesztőségi tagok száma a második számtól öt főre csökkent. A szerkesztőség tagjai voltak: dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő, dr. Jung Károly, dr. Szórád György, dr. Gabrić-Molnár Irén és Árokszállási Borza Gyöngyi szerkesztő.

Rehák tanár úr szorgalmasan publikált a folyóiratban. Említésre méltók a *Változó társadalmi szerkezet Jugoszláviában, különös tekintettel Vajdaságra* (1987/1.) vagy az *Axiológiai kérdések és az elidegenedés fogalma a marxista filozófiában* (1987/2.) című cikkei, majd *A kutatási módszerek elvi kérdései a szociológiában* (1987/3–4.) című tanulmánya. Ebben az évben jelent meg folytatásokban Vékás János interjúja dr. Szeli István akadémikussal, *Így hozta a történelem...* címmel. A következő évben Vékás *Egy aktivista élete...* című interjújában Olajos V. Mihállyal beszélgetett. A lap 1988. évi 1. számában már nyíltan beszéltünk és írtunk a jugoszláv gazdasági rendszerrel kapcsolatos irányelvekről és dilemmákról (Korpa Béla) és a szocialista társadalmi rendszer strukturális válságának enyhítésére tett kísérletekről (Gábrity Molnár Irén). Pedig akkor még nem gondoltuk, hogy Jugoszlávia néhány év múlva társadalmilag-politikailag is szétesik. A második számban néprajzi tanulmányok jelentek meg a neves etnológus, Dömötör Tekla (1914–1987) emlékére. A 3–4. szám filozófiatudományi szempontú volt, míg a következő, az 5. szám témablokkja a történelem és a hagyomány öröksége.

#### AZ ÚJ TÉMÁK IDŐSZERŰSÉGE

Az 1989. év első számát öt tanulmány erejéig a kortárs német filozófusnak, Jürgen Habermasnak szenteltük. Losoncz Alpár indokolta meg a témaválogatást, majd egy tanulmányt közölt a „frankfurti iskolá”-hoz tartozó filozófus és szociológus elméletéről.

„A jelen válogatás, amely a tudományos szisztematika, az elméleti reflexió szemszögéből mutatja be Jürgen Habermast, az utóbbi években kidolgozott programba nyújt betekintést. Habermas ugyanis rendkívül erőteljesen törekszik a felvilágosodás, valamint a modernség hagyományának újragondolására (lásd a modernség időtudatára vonatkozó tanulmányt). Teszi ezt az ún. posztmodern kihívásával szemben, amelyet Habermas neokonzervatív fordulatnak minősít, lévén hogy a modernség és a felvilágosodás értékeit kívánja kitessekelni történelmünk további folyamatából. Ebben a szellemben nyúl vissza Habermas

a modernség alaptémáihoz, elemzi a racionalitás tartalmait és módozatait (lásd a cselekvésracionálisról írott tanulmányt); számára a racionalitás a befejezetlen vagy ha úgy tetszik, megvalósulatlan modernség transzcendentális kategóriája, olyan vívmány, amelyről az emberiség nem mondhat le... Habermas ugyanis úgy látja, hogy az előítéleteken alapuló életvilág szétesőben van, azaz egyre több az olyan szituáció, amelyben a résztvevők közötti interakciót csupán a megegyezés révén lehet koordinálni, amely viszont kiiktatja a pénzt, valamint a hatalmat mint közvetítési médiumokat” (LOSONCZ 116–117).

A kritika elmélete és a pragmatizmus megismerése Habermasnál ezek után arra sarkallt bennünket, hogy minél gyakrabban olvassuk műveit.

Ez év második számában Jung Károly lepett meg bennünket egy terjedelmes és érdekesítő tanulmánnyal, *A világteremtés dualisztikus (bogumil) legendáinak kérdéséhez – Összehasonlító kelet-közép-európai kozmogóniai problémák* cíművel. A következő kettős számban nem voltak tematikus blokkok, csak egy téma: a civil szervezetek és mozgalmak, amelyeket tizenhárom, arra érdemesült szerző elemzett. A nyolcvanas évek végén ez a téma igen aktuálissá vált, hiszen Jugoszlávia politikai rendszere lassan az egypártúságból kivetkőzik, és a többpártrendszer pártolói kerülnek előtérbe. A *Létünk* civil társadalomról szóló tematikus száma (1989/3–4.) válogatást közölt a téma nemzetközi szakirodalmából is. Akkoriban a jugoszláv társadalom maga is a transzformáció politikai, erkölcsi és gazdasági válságában volt. Létrejött a miloševići rezsim, a szabadkai közvéleményben dúlt a Božović párttitkár kontra Kasza polgármester közötti konfliktus. Az olvasótalálkozón, a szám bemutatásakor zsúfolásig megtelt a Szabadkai Városi Könyvtár díszterme. Várady Tibor, Losoncz Alpár és Rehák László ismertették tanulmányaikat, amit tartalmas vita követett. A számnak az volt a célja, hogy az aktuális politikai tagolódás dokumentálása forrásértékű legyen. Százhusz alternatív szervezettel vettük fel a kapcsolatot kérdőívvel, miközben sokszor még a „félillegálisban” lévő szervezetek címét és képviselőjét is meg kellett találnunk. Papp Imre áttekinthette, hogyan alakultak a pluralista politikai felépítményről vallott „hivatalos” nézetek, Dragoslav Grujić a politikai szerveződés szabadságáról szóló törvényes rendelkezéseket tekintette át. A tanulmányrovatban kiváló írások olvashatók még Európa integrációjáról és a világválság új szakaszáról (Alain Lipiecz), az adósságválságról és a kelet-európai változásokról (Paul Phillips), a jogállam igényének etikai megalapozásáról (Žarko Puhovski) és a túlfűtött azonosságtudatról, a nacionalizmusról (Hódi Sándor). „Nagyon rosszul érintett az 1989. 3–4. számtól fő- és felelős szerkesztői tisztséget betöltő dr. Vá-

radly Tibor tájékoztatása, mely szerint a tagolódó politikai színtér »projekt«, melybe oly sok energiát fektettünk, az I. rész megjelenésével véget is ért, és örökre torzó marad” (ÁROKSZÁLLÁSI BORZA 41).

Az 5–6. szám újra tematikus volt: *Paraszti életmód az 1980-as években* címmel, valamint a *Létünk* 1988-as tanulmány pályázatának pályaműveivel.

Az év végén a *Létünk* szerkesztőbizottsága három új taggal bővült: Hódi Sándorral, Losoncz Alpárral és Várady Tiborral. Oly sok új ötlettel gazdagították a folyóirat arculatát, hogy munkájukra valóban igényt tartott a főszerkesztő. Rehák László utolsó főszerkesztői munkája az 1990. évi *Létünk* első száma volt (a következő számtól Várady Tibor lett a fő- és felelős szerkesztő). Ebben a tematikus számban a lap a tagolódó jugoszláv politikai színtér és a többpártrendszer bemutatására vállalkozott, de előtérbe került az adósság-probléma, a kelet-európai változások és Európa integrációja is, továbbá a jogállamiság igénye és a nacionalizmus problematikája is. A folyóirat ismerteti a többpártrendszer bevezetését, vagyis a politikai szerveződés új keletű szabadságát, sőt beszámol több tíz politikai párt vagy mozgalom létéről is.

Már Várady főszerkesztésében, de még Rehák tanár úr jelenlétében kezdődött meg az 1992/1. számban a nyelvhasználati törvény vitája. Egy későbbi számban – szinte korszakmeghatározó módon – a kisebbségi autonómia, a kollektív jogok feldolgozása is.

Végezetül megállapíthatom, hogy Rehák László főszerkesztése idején a folyóirat tudatosan megtervezett témái között szerepelt a nemzetiségi kérdés, az egyenjogú nyelvhasználat kérdése és az autonómiamodell(ek) elemzése. A főszerkesztő írásaiban maga is rendszeresen foglalkozott velük. Hol úgy, hogy a kérdések alkotmányos kereteinek lehetőségeit elemezte, az aktuális jogszabályok változásának szükségességét taglalta, hol pedig úgy, hogy e témákhoz kapcsolódó időszerű politikai állásfoglalásait közölte. Eleinte túldimenzionálta az aktuális pártpolitikai és ideológiai cikkeket, a pártfunkcionáriusok beszédeit. Idővel azonban a társadalmi jelenségek és tudományos világnézetek tarkaságából olyan tematikus számok nőttek ki, amelyek lehetővé tették a vajdasági magyar tudósok és kutatók számára, hogy kitekintsenek a nagyvilágba, és hogy kreativitásuk szabad utat kapjon.

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁROKSZÁLLÁSI BORZA Gyöngyi 2011. Visszaemlékezés a *Létünk* 1976–1990 közötti időszakára. In: *Létünk*, 1., 32–42.
- BODROGVÁRI Ferenc 1980. A domináció mint szükséglet és az öngazgatás mint domináció. In: *Létünk*, 6., 1019–1028.
- GÁBRITY MOLNÁR Irén 2011. Emlékezés Rehák Lászlóra – munkatársként. In: *Létünk*, 2., 49–52.
- LÉTÜNK 1981. Kerekasztal-beszélgetés a *Létünk* megjelenésének 10 éves jubileuma alkalmából 1971–1981. In: *Létünk*, 6., 1105–1194.
- LOSONCZ Alpár 1989. A válogatásról (magyar, szerbhorvát és angol nyelven). In: *Létünk*, 1., 116–117.
- REHÁK László 1967. *A kisebbségek Jugoszláviában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- REHÁK László 1970. Kívánt segítség és hivatlan atyáskodás a nemzetiségek érvényesülési folyamatában. In: *Híd*, 7–8., 801–822.
- REHÁK László 1978. *Kisebbségtől a nemzetiségig*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- REHÁK László 1982. *Politikai rendszerünk időszerű kérdései*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- REHÁK László 1988. *Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában*. Gondolat, Budapest
- REHÁK PÓSA Rózsa 2001. Adalék dr. Rehák László életútjához (Rehákné Pósa Rózsa visszaemlékezése). In: *A Magyarságkutató Tudományos Társaság Honlapja*  
<https://www.mtt.org.rs/RehakLaszlo.pdf> (2024. 10. 21.)
- VAMADIA (Vajdasági Magyar Digitális Adattár). A *Létünk* archivált számainak a forrása. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta  
<https://www.vamadia.rs/periodika/letunk?periodika%5Bo%5D=evfolyam%3A15>

**ABSTRACT** • The aim of this study is to present the launch of the social science journal *Létünk* and its first twenty years of editorial policy. I used document analysis for my research methodology, and of course I relied on my memories and my own experiences. From the very beginning (1971), the journal *Létünk* was a nest for social scientists and intellectuals publishing in Hungarian. At the start, the editor-in-chief defined its goal as the growth of the debate workshop of Vojvodina scientists publishing in their native language. In the beginning, – either to ensure its survival, or because the editor-in-chief saw this as important for the development of the journal – the articles emphasized following state policy, publishing current Marxist ideology and party documents. For this reason, we rightly missed constructive polemics and the chance

for debate in *Létünk*. In its second decade, the magazine still adapted to the current party-political expectations (congress topics, Tito, etc.), but it was increasingly freed from daily politics. Thematic issues brought new value, and an opening towards real social phenomena, arts, ethnography, demography and, last but not less importantly, foreign works appeared. I would like to highlight some valuable thematic issues, which were directed towards new worldviews and opened up as a window for scientists and other intellectuals: collective national community rights, right to language use, minority autonomy; social aspects of the women's issue, village and peasant society, the work of the painter Marcel Duchamp, the philosophical views of György Lukács and Jürgen Habermas, and finally civil organization and the division of a changing society. The new thematic initiatives expanded the minority boundaries of the Hungarians of Vojvodina, bringing freshness not only to the scientist, but also to other readers. The journal was printed in a thousand copies and was published at least six times a year, sometimes in double issues. The creativity and orientation of the young scientists in the world were thus broadened.

**KEY WORDS** • *Létünk*, editorial policy, László Rehá, writer-reader meetings

SAŽETAK • Svrha ove studije je da predstavi početak časopisa „*Létünk*” i prvih dvadeset godina njegove uređivačke politike. Za metodologiju svog istraživanja koristila sam analizu dokumenata, a naravno oslanjala sam se na svoja sećanja i sopstvena iskustva. Od samog početka (1971), časopis „*Létünk*” je bio gnezdo društvenih naučnika i intelektualaca koji su objavljivali na mađarskom jeziku. Glavni i odgovorni urednik je na početku definisao da mu je cilj da stvori diskusionu radionicu vojvodanskih naučnika koji objavljuju na svom maternjem jeziku. U početku – bilo da bi se obezbedio njegov opstanak, ili zato što je glavni urednik video da je važno obnoviti časopis – članci su se fokusirali na praćenje državne politike, izveštavanje o aktuelnoj marksističkoj ideologiji i partijskim dokumentima. Zbog toga smo s pravom propustili konstruktivnu polemiku, priliku da se raspravlja u „*Létünk*”. U svojoj drugoj deceniji, časopis se i dalje prilagođavao aktuelnim partijskim političkim očekivanjima (kongresne teme, Tito i dr.), ali je češće bio izuzet iz dnevne politike. Tematski brojevi su doneli novu vrednost, počelo je otvaranje ka stvarnim društvenim pojavama, umetnosti, etnografiji, demografiji i, na kraju, ali ne i najmanje važno, stranim delima. Želeo bih da istaknem nekoliko vrednih tematskih pitanja, koja su bila orijentisana ka novim pogledima na svet i otvarana kao prozor za naučnike i druge intelektualce: nacionalna kolektivna prava, pravo na upotrebu jezika, manjinska autonomija; društveni aspekti ženskog

pitanja, seljačko društvo, rad slikara Marsela Dišana, filozofski pogledi Đerđa Lukača, Jirgena Habermasa i konačno podela građanske organizacije i društva koje se menja. Nove tematske inicijative proširile su manjinske granice vojvođanskih Mađara i donele svežinu ne samo naučnicima, već i drugim čitaocima. Časopis je štampan u hiljadu primeraka i izlazio je najmanje šest puta godišnje, ponekad sa duplim brojevima. Na taj način se proširila kreativnost i orijentacija mladih naučnika.

**KLJUČNE REČI • „Létünk”, uređivačka politika, Laslo Rehak, susreti pisaca i čitalaca**

Beérkezés időpontja: 2024. december 3.

Elfogadás időpontja: 2024. december 5.

